

Szabédi László életművének hatása

Márkos András rajza

A problematika, amelyre a fenti cím utal, sokkal bonyolultabb, hogysen egyetlen rövid cikk keretében akár a rá vonatkozó kérdéseket is tudományos igényvel, kimerítően megfogalmazhatnók. Ezért az alábbiakban néhány, inkább irodalompublicisztikai jellegű megjegyzésre szorítkozom.

Bonyolult maga az életmű is, amely egy ellentmondásokkal viaskodó kor és egy meglepően sokoldalú alkotó egyéniség találkozásából született, hogyne volna bonyolult tehát a hatás, amelyet ez az életmű különböző társadalmi osztályokhoz és rétegekhez tartozó olvasóira gyakorolt és gyakorol a változó időben.

Az életmű extenzív totalitása, fáradságosan bár, de megközelíthető. Ismerjük Szabédi László köteteit, a periodikumok, amelyekben publikált, túlnyomórészt hozzáférhetők, s búvárkodhatunk Szabédi kéziratos hagyatékában is. A felmérést megkönnyítendő, úgyszólván maguktól adódnak a szempontok, amelyek alapján a műveket csoportosíthatjuk. Például a következőképpen:

I. Szépirodalmi alkotások

1. Eredeti írások

- a) Lira
- b) Verses novella
- c) Drámai költemény
- d) Elbeszélő széppróza (miniatűrök, krokik, elbeszélések, novellák, kisregény, regénytörzdek)
- e) Drámai kísérletek

2. Tolmácsolt művek

- a) Versfordítások
- b) Próza fordítások

II. Publicisztikai, kritikai és tudománynpszerűsítő írások

1. Publicisztika

2. Kritika

- a) Irodalomkritika
- b) Színkritika
- c) Képzőművészeti kritika

3. Tudománynpszerűsítés (nyelvészet, verstan, irodalomtörténet)

III. Tudományos művek

1. Nyelvművelés
2. Etimológia és nyelvtörténet
3. Stilisztika
4. Verstan és ritmuselmélet
5. Esztétika

Ez a csoportosítás, persze, meglehetősen önkényes: az életmű változatosságát érzékelteti ugyan, de egységét már kevésbé, s vajmi keveset árul el az életmű belső erővonalairól, értékviszonyairól. Nem fölösleges megjegyezni tehát, hogy Szabédi a negyvenes évek végéig elsősorban mint költő, az ötvenes években viszont elsősorban mint teoretikus igyekezett teljesíteni a maga elé tűzött feladatokat. Szépirodalmi alkotásainak csoportjában így hát sajátosan racionális lírája, tudományos munkásságában pedig — közvetlenül vagy közvetve — a költői kifejezés problematikája foglalja el a központi helyet.

Az életmű intenzív totalitását felmérni sokkal nehezebb. Ez a felmérés, végső elemzésben, nem jelenthet mást, mint az életmű lényegi összefüggéseinek a megragadását az egyes művek intenzív totalitásának megközelítő ismerete alapján. A művek intenzív totalitásának ismerete viszont — éppen azért, mert ismeret — függ a befogadó készségétől és beállítottságától is, ez utóbbiakat pedig aligha vonatkoztathatjuk el a kortól, amelyben a befogadó él.

Mindebből következően, a tudományos igényű hatásvizsgálat elképzelhetetlen az esztétikai, szociológiai és pszichológiai szempontok együttes alkalmazása nélkül. E szempontokat viszont csak megfelelő szintű részvizsgálatok eredményeire támaszkodva alkalmazhatjuk. Részvizsgálatok hiányában az adott életmű hatását elsősorban kritikai visszhangján mérhetjük le, illetve a hatásnak inkább csak a feltételeit mérleghetjük.

Hatott-e Szabédi életműve a kortársakra? Erre a kérdésre válaszolva mindekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy a kortársaknak a Szabédi életében megjelent műveiről sem volt, nem lehetett teljes áttekintésük.

A költő pályakezdő kötetét, a Székely László néven, Valkó Lászlóval közösen kiadott *Új életet* (1925) sokáig nem követte újabb versgyűjtemény. S mert a szerző közben nevet is változtatott, amikor 1939-ben a szerény terjedelmű *Alkotó szegénység* megjelent, sokan úgy vélték, hogy induló költővel állnak szemben, aki tehát egyelőre csak ígéret. A tévhitet az 1944-es jelzésű *Telehold* nem oszlatthatta el, mert a kötet Budapesten, a város ostromának hónapjaiban hagyta el a sajtót, s csak később, kis példányszámban jutott el Szabédi szülőföldjére, amely akkor már az újjáépítés lázában égett. A negyvenes-ötvenes évek fordulóján Szabédi új hangú versekkel vívta ki az elismerést, válogatott verseinek a gyűjteménye azonban — amely költőként végérvényesen definiálhatta volna őt — megkésve, 1955-ben jelent meg, holott Szabédi 1953. július 17-től verset többé már nem írt.

A kortársakat Szabédi igazságkereső nyugtalansága, beskatulyázhatatlan sokoldalúsága is zavarhatta véleményalkotásukban.

Prózájára viszonylag korán felfigyeltek. 1941-ben közreadott, *Veér Anna alszik* című, mindössze egy kisregényt és néhány rövidebb írást tartalmazó kötetét talán költészeténél is komolyabb ígéretként fogadták. A folytatásra azonban hiába vártak, olyannyira, hogy a felszabadulás utáni években a prózaíró Szabédiról a legtöbben meg is feledkeztek.

A műfordító és a kritikus Szabédi szórványosan jelentkezett, a kortársak tehát csak alkalmilag vehették észre, a negyvenes évek elején azonban lehetetlen volt számon nem tartaniuk Szabédi publicisztikáját, amelynek jelentős része, *Ész és búbjaj* címmel, kötetbe gyűjtve is napvilágot látott. Csakhogy a számontartás nem jelentett egyúttal elismerést is, hiszen Szabédi publicisztikája éppen a kortársi vélekedésekkel való szembenállásával tűnt ki.

A felszabadulás után az elismert költő és a jónevű egyetemi tanár tekintélye befolyásolta Szabédi egyéb irányú tevékenységének értékelését is. A kortárs szerzőkkel foglalkozó kritikáit és irodalomnépszerűsítő írásait éppen ezért az ötvenes években egy árnyalattal talán túl is becsülték. Ugyanakkor azonban, valahányszor eredetibb elméleti téziseket próbált megfogalmazni, a dogmatikus irodalomszemlélet kételkedő fenntartásokkal mérlegelte írásait. Különösen érvényes ez a megállapítás Szabédi esztétikai tanulmányaira.

Az irodalompolitikusa, a nyelvművelő és a nyelvtudományi ismereteket népszerűsítő Szabédi tagadhatalanul jótékony befolyást gyakorolt kortársaira. Kevésbé mondható el ugyanez a ritmuselmélet teoretikusáról, akinek a *magyar*

ritmus formái (1955) című kitűnő könyvét ugyan elismeréssel, de korántsem a mű értékének kijáró figyelemmel nyugtázta a kritika (a szaktudomány pedig — nyugodtan állíthatjuk — máig sem hasznosította kellő mértékben eredményeit).

Végül *A magyar nyelv őstörténete* (1958) című nyelvészeti traktátus kézírata szakkörökben a leghevesebb ellenkezést váltotta ki. A lesújtó véleményezés folytán kéziratban maradt műről a nagyközönség körében hosszú ideig csak homályos elképzelések keringtek. Talán éppen ez lehetett az oka annak, hogy kései megjelenése előtt a traktátus sokak szemében már-már legendák forrásává vált.

Szabédi László életművének egészével közvetlen kortársaira nem hathatott, de az életmű bizonyos rétegeivel — elsősorban költészetével, kisebb mértékben szépprózájával, publicisztikájával, kritikai és tudománypopularizáló írásaival, valamint műfordítói és nyelvművelő tevékenységével — kétségkívül hatott. Ennek a hatásnak az intenzitása azonban, az életmű belső koordinátáinak megfelelően, eltérő volt a felszabadulás előtti és a felszabadulás utáni években. Az irodalmi irányzatoktól és írói csoportosulásoktól magát lehetőleg elhatároló költő, prózaíró és publicista közönsége a felszabadulás előtt csak potenciális közönség lehetett, hiszen Szabédi ekkor még elsősorban azokról és azokhoz szólt, akik kiszolgáltatták ellen úgy próbáltak hadakozni, hogy — hacsak tehették — nem vettek róla tudomást. Tényleges és népesebb közönséghez csak az 1944 utáni Szabédi szólhatott, az a Szabédi, aki magányos tiltakozóból maga is a társadalmi küzdelmek tevékeny részesevé vált.

A fentiek ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy Szabédi felszabadulás előtti tevékenységének kritikai visszhangja meglehetősen szerény, mind a kritikák számát, mind az egyes kritikákban megfogalmazott értékeléseket illetően. Illyés Gyula az elsők között érzett rá Szabédi költészetének igazi jelentőségére, amikor az *Alkotó szegénységről* írott recenziójában hangsúlyozta, hogy a kötet szerzője „annak az ifjú erdélyi írónemzedéknek tagja, amely a regionalizmust is úgy szóvalhatja meg, ahogy kell: európai színvonalon, s amelynek így a regionalizmus csak jelzője, s nem értékmérője“ (*Nyugat*, 1940. 8.). A kritikusok többsége inkább Szabédi útkeresésére figyelt fel, s legfeljebb egy-egy különálló alkotását értékelte.

A felszabadulást követő első években Szabédi tevékenységét és különösen költészetét általános elismerés övezte. De a kritika az általános elismerés légkörében sem viszonyult hozzá egyértelműen. Vitathatlan érdemeinek méltánylása mellett, a dogmatizmus befolyása alá került kritikusok és irodalompolitikusok egyre gyakrabban rótták fel neki állítólagos lazább kapcsolatát a mindennapi élettel, szatirikus írásaiból pedig egyesek a néptömegektől elszakadt értelmiségi eléggé el nem ítéhető, már-már arisztokratikusnak minősíthető magatartását olvasták ki.

A Szabédi elleni támadásokat többen helytelenítették. Asztalos István, például, *Amit ideje volna már jóvátenni* című cikkében követelte a sérelmek orvoslását (*Utunk*, 1955. 7.), Földes László pedig nagy lélegzetű, elemző tanulmányban szolgáltatott elégtételt a költőnek (*Igaz Szó*, 1956. 5—7.).

1956-ban napvilágot látott a Ioanichie Olteanu tolmácsolta *Versuri alese* című kötet, amely Szabédi költészetét a román olvasók számára is hozzáférhetővé tette. A fordítások művészi színvonalát érzékeltető, egyetlen szaksajtó idénék a *Csillogj, Margitka* című Szabédi-vers román nyelvű változatából:

De ce-mi smulgi declarații, oculit?
De ce mă-ntrebi pe alta de-am iubit
și cit de mult, cînd gîngașa ta mîna
n-o cuprindeam cu mîna mea stăpînă?
Nu-mi răscoli într-una
aducerile-amînte;
s-a dus pe totdeauna
ce-a fost mai înainte.

A román nyelvű kötet megjelenése után Veronica Porumbacu az irodalompolitikus Szabédival készített interjút (*Gazeta literară*, 1956. 18.), amely — a kereteiben kifejtett gondolatok fontossága folytán — széles körű visszhangot váltott ki (lásd például a *Steaua* című folyóirat 1956. évi 5. számát).

A Szabédi-életmű hatásának feltételei az utóbbi évtizedben fokozatosan érlelődtek. Az Irodalmi Könyvkiadó, nyolc évvel a szerző halála után, megindította Szabédi Műveinek gyűjteményes kiadását. Csehi Gyula gondozásában és kftűnő bevezető tanulmányával előbb a költeményeket, műfordításokat és szépprózai írásokat tartalmazó *Telehold — Veér Anna alszik* (1967), majd az esztétikai és vers-tani tanulmányokat felölelő *Kép és forma* (1969) című kötet hagyta el a sajtót.

Végül pedig a Kriterion Könyvkiadónál napvilágot látott *A magyar nyelv őstörténete* (1974) című traktátus is. A három kötet nem tartalmazza ugyan Szabédi valamennyi írását, az életmű legjavát azonban mindenki számára hozzáférhetővé teszi. (Szabédi László legszebb verseinek az Albatrosz Könyvkiadónál 1972-ben közrebocsátott kötete a költő kiadatlan verseiből és műfordításaiból is felvett egy csokorra valót.)

A kiadói kezdeményezés nyomán a hatvanas évek második felétől az időszaki sajtóban is egymást követték a Szabédival foglalkozó publikációk. Az életmű kisebb-nagyobb szegmentumát értékelő cikket, illetve tanulmányt közölt például Szöcs István (*Utunk*, 1968. 13.), Balogh Edgár (*Korunk*, 1968. 4.), Varga József (*Kortárs*, 1968. 10.), Kántor Lajos (*Korunk*, 1968. 10.), Jékely Adrienne (*Irodalomtörténeti Közlemények*, 1969. 1.), Pomogáts Béla (*Irodalomtörténet*, 1969. 3.) és Szilágyi N. Sándor (*A Hét*, 1975. 22.). Szabédival kapcsolatos emlékeit pedig a többi közt Jancsó Elemér (*Utunk*, 1969. 16.), Balogh Edgár (*Igaz Szó*, 1969. 4.), Kiss Jenő (uo.) és Mikó Imre (*A Hét*, 1976. 2.) elevenítette fel. Ezek az írások nem kis mértékben segítettek elő annak a ténynek a tudatosítását, hogy Szabédi László a romániai magyar írásbeliség történetének egyik legsokeoldalúbb, legeredetibb egyénisége, aki nemcsak a hazai magyar költészet, széppróza és műfordításirodalom kincsesárát gazdagította figyelemreméltó, nemegyszer kiváló alkotásokkal, hanem a kritikai-tudományos gondolkodás fejlődéséhez is több vonatkozásban és több területen hozzájárult.

Veronica Porumbacu és Szabédi László levélváltása

A bukaresti *Gazeta literară* 1956. május 3-i számának első oldalán, fő helyen, háromhasábos, fényképes interjú jelent meg: az interjúalany Szabédi László, a kérdező Veronica Porumbacu. A kérdések a közelgő írókongresszusra vonatkoznak, Szabédi válaszai azonban messze elkerülik a szokványt, a szocializmusnak elkötelezett költő mélyen átélte, a végső következtetésekig hatoló ars poeticáját fejezik ki, bár újságsorokba tördelve. Szabédi a pártosság értelmezését állítja a beszélgetés középpontjába; mintha híres versét gondolná tovább, anélkül hogy bármit is megtagadna belőle.

Az interjú előzményére egy rövid bevezető utal: „Szabédi Lászlót mostanáig csak néhány alkalmilag lefordított verséből ismertem, és arról a hallgatásról, amelyről zajosan beszéltek egyes kritikai cikkekben. És íme, néhány nap óta vagy inkább néhány nap alatt, válogatott verseinek kötete révén, a román olvasók barátja lett.“ Következik még egy pár mondat, amit akár az újságírói rutin számlájára is írhatnánk — ha nem hangzana így Veronica Porumbacu első kérdése-kijelentése: „Az tetszett az ön könyvében, hogy bizonyos kérdéseket előlegezett, amelyeket mi csak most teszünk fel magunknak.“ S hogy valóban mély hatást tett a bukaresti költőnőre — Vörösmarty, József Attila, Weöres Sándor fordítójára — a Ioanichie Olteanu tolmácsolásában kiadott román nyelvű Szabédi-kötet, azt a Szabédi-hagyatékban található levélváltásuk messzemenően igazolja. Am nem csupán két író kapcsolatára és Szabédi László lírájának kisugárzására jellemzők ezek a levelek; a romániai magyar irodalom egésze szempontjából fontos dokumentumok, egy közelmúltbeli korszak történelmi, irodalomtörténeti dokumentumai. Közlésüket a Szabédi-évforduló és Veronica Porumbacu tragikus halála egyaránt indokolja.

(A leveleket magyar fordításban közöljük. Az április 21-i keltezésű megszólítása és első bekezdése az eredetiben is magyarul van, ezen nem változtattunk. A román nyelvű Szabédi-versidézetek magyar megfelelője nem mindenütt simul bele a levél szövegébe; ezen sem módosítottunk.)

K. L.